

global witness

Lungseng: Myenmung a “Kaba dik makoi shimlagyim ai lam” OCTOBER 2015

Chyeju dum masat masa galaw ai lam

Ndai report hpe aten, hpaji hte machye machyang ni hte shanglawm garum ya ai wuhpung ni hte hkumngau ni nlawm ai rai yang tengsha galaw shapraw lu na nrai nga ai. Anhte hku nna shiga hkrang (data) hte ra ai lam hta garum madi shadaw ai (assistance) lam ni hpe jaw ya ai Myanmar’s Ministry of Mines, Myanmar Gems Enterprise and the Myanmar Gems and Jewellery Entrepreneurs Association ni hpe laksanakan chyeju dum ai lam tsun mayu ga ai. Bai nna, lungseng magam hte seng nhtawm shiga (information) hte ningmu ni hpe aten jaw let tsun sanglang dan wa sai company ni hpe mung chyeju dum ga ai. Dai hta company kaba ni rai nga ai Myanmar Economic Holdings Limited, Htoo Group, KBZ, Max Myanmar, Myanmar Takaung hte Ruby Dragon Group ni hte Hpakant kaw shara jahkrat galaw nga ai company kaji ni mung lawm nga ai. Company mazing (record) ni hpe dinglik yu na matu, Global Witness gaw Open Corporates hte Open Knowledge Foundation ni a manu nlu dawdan ai garum madi shadaw ai akyu hpe hkam la lu saga ai.

Lungseng maw hkan e makau grupyin maka hte shinggyim leilen ni hpe sa ahtu hkra shangun ai lam ni hpe yu sagawn ai lam hta, Kachin Development Networking Group a nhpaw nya jaw ya ai mu-tam sawksagawn lam ni hpe anhte atsawm sha hkam la lu saga ai.

Bai nna, ra ai lam hta garum shingtau ya ai ninghkring ni, dai hta Tom Kramer, Mathieu Pellerin, Bertil Lintner, Yeshua Moser-Puangswan and Kevin Woods ni mung lawm let, yawng hpe chyeju dum ai lam tsun mayu ga ai.

Ahkyak ai ga laidung daw¹

Myenmung a mying galai asuya gaw gumshen hpyen asuya kawn mungchying uphkan asuya ladat de galai daidaw nna mungdan a mungmasa hte sutmasa lam yan nlang hte hpe gram lajang galai shai hpang sai lam hpe 2011 ning kawn mungkan de tsun shapoi hpang wa sai re.

Teng sha galai shai ai lam hpe gimlam law law kaw mu lu ai. Jahkring hkring tsun taw ai gashadawn ni gaw, Aung San Suu Kyi hte kaga mungmasa bawngdung ai ni hpe dat ya ai lam, asuya hte myu bawsang laknak lang hpung ni hte simsa lam tsun shaga bawngban taw sai lam ni rai nga ai. Tim, kaga ahkyak ai lam ni hpe gram lajang na matu jepjoi yu ai lam hpe gram lajang taw sai ngu ai ni tsun ai lam shau nga ai. Dai zawn re ai lam gaw lungseng magam daw hta byin taw gaw kaga magam daw ni hta grau jaw na re.²

Laning mi jan jep sagawn yu ngut ai hpang, mungkan ntsa hta manu dan dik htum nlung langai rai nga ai, dollar wan hkying lam tam ya ai lungseng magam daw ni hpe jaja jum tek taw ai ni gaw shawng na hpyengumshen chyawmtari ni, US kawn pat-hkum da katut ai nsin nanghpam lusha hkawhkam ni, hpyendap hte ni-nawn akyu tam ai ni (crony) sha naw rai taw nga ai lam hpe, ndai report kawn htawng madun nga ai. Hpyen gumshen ningbaw Usa Than Shwe a nta masha ni hte, kaga mying hten ai company ni gaw mungdan ting a manu dan dik htum nhprang sutrai ngu na hte mungkan a hkikhkam dik sai ngu mai tsun ai nlung ni kawn lu ai akyu law-malawng hpe garan sha nga ma ai. Ya ten, lungseng dut lu ai jahpan hta na Hpakant ginra hte Kachin mungdaw mungchying sha ni hte Myenmung ting a mungchying sha ni hkam la lu ai gambung gaw grai kaji nga ai.

¹ Ndai laika gaw report galu kawn ahkyak ai daw hpe ka dai ai re. Ndai laika kaw na ahkyak ai lam ni a reference ni hpe chye mayu jang report galu kaw mu hti mai ai hkring dat gaw <https://www.globalwitness.org/campaigns/myanmar/> re. Lata shaw da ai Ga-htai ga-yan ni hpe Global Witness kawn 2014 hte 2015 ning hkan galaw interview ni kaw na shaw la da ai re.

² Jade gaw manu dan nlung lahkawng hte seng ai mying kanu langai re: Jadeite hte nephrite ngu ai lahkawng re. Jadeite gaw grau taw nhtawm nephrite hta manu grau lu ai re. Myenmung gaw mungkan hta jadeite hpe madung shapraw ya taw ai mungdan re ai hte dai nlung a lungshang mung mungkan hta kaja dik htum re. Ndai report ting tsun ai manu dan nlung hpan gaw jadeite hpan re ai hte report ting dai hpe jade (lungseng) ngu ai amying hpe sha lang mat na re.

Moi chyaloi nhkoi kaw nna, Lungseng hpe Miwa mungdan hta hkawhkam hkawseng ni manu shadan lai wa ai. Lungseng hpe galoi mung Ja, Gumhpraw ni hta grau manu shadan ai hte, ya prat hta gaw sutsu ai ni tinang a arawng hpe madun ai kumla hku jai-lang nga ma ai. 2014 ning hta, lungseng myi 17 lawm ai kachyi hpe Hong Kong hta US\$ wan 27.44 hte manu tsaw dik htum hku nna dut lai wa sai. (Credit: Tyrone Siu/Reuters/Corbis).

Ra lata poi ni kahtep wa sai hte maren, ndai report a mu-sawk lu ai lam ni gaw Myenmung a htawm hphang a matu ahkyak ai lam re ngu yang ladu shalai na nre. Htawmhpang hta branglang ai hte rapra ai lam byin tai wa yang, Myenmung a sut madu da ai chyawmtari ni hku nna sum machyi dik htum rai wa na hte lungseng a akyu ara garan la ai lam ni mung galai shai wa na re hpe anhte a sawksagawn ai lam hta madun da nga ai. Ndai lam ni gaw Mungdan woi gram lajang galai shai na ningbaw ni hte shanhte a mungkan mungdan manaw manang ni a matu ga san langai shapraw dat ya nga ai. Ndai Lungseng gumhpraw hpe gara hku jai lang taw nga ma ai kun? Ndai gumhpraw ni hpe nta htingbut htingra mari ai lam, hkikhkam mawdaw mari jawn ai lam hte party ni galaw ai lam, (shing nrai) Mungmasa ga baw ni hta lang nga ai kun?

“Hpakant gaw mungkan ntsa manu dan dik htum ginra langai rai nga ai. Hpa majaw nga yang, Lungseng n-hkun kaji langai kawn wan hkying (billions) dan ai arai hpe lu shapraw ya nga ai. Rai tim, ndai dwi-sau ai akyu hpe gaw masha nkau mi sha madu da nga ai.” - Mung shawa ningbaw langai, Kachin mungdaw.

Myen mung dingdung maga hta nga ai Kachin mungdaw gaw mungkan a kaba dik htum hte manu dan dik htum Jadeite (Lungseng hpan) shanu nga ai shara re. Ginra hta ra kadawn nga ai bawngring lam, gaw sharawt lam hta ra ai ningpawt ninghpang lami-laman (infrastructure) ni hpe sharawt ai lam, mungshawa hkamja lam ni hta garum na malai, ndai ahkang aya lu chyawmtari nkau mi gaw tinang a sumbu de she dawkbang kau nga ai.

Lungseng magam daw hta shanglawm nga ai gawng-malai tai ai wa langai shamyng ai zawn “mungdan a kaba dik shim makoi ra ai lamang” re ngu ai gaw mau kajawng hpa rai nga ai. Lungseng magam daw gaw kade ram law ai shanggumhpraw hpe shapraw ya taw ai hpe chye na matu nmai byin ai ram rai nga ai. Rai timung, sawksagawn ai lam ningnan hte dinglik yu ai lam ni hta, Global Witness kawm Miwa mung a lungseng shawngban ai jahpan hkrang hpe yu yang, 2014 ning laning mi laman sha US\$ billion 12 atsawm sha jan ai sha n’ga US\$ billion 31 ram du hkra mai byin ai lam maram lu ai. Dai ram law ai madang hpe sawn shapraw yu yang, Myenmung a tara shang GDP a 48% ram rai nga ai hte asuya kawm hkamja lam magam hta jailang ai jahpan hta htam 46 grau law taw ai hpe mu lu ga ai.

Branglang ai, rapra ai hte ngang-grin ai ladat ni hte gawnhkang hpajang ai rai yang, ndai Lungseng sut gaw Kachin mungshawa ni a gam maka ni hpe galai shai ya lu na sha n’ga Myen mung ting a bawngring lam hpe sharawt ya lu na gaw asan sha mu lu nga ai. Tatut hta gaw, Kachin mungdaw a mungshawa ni gaw tinang a asak ni sum machyi nga ai,

tinang a manu dan dik htum lamuga ni yawn-madai ra nga ai. Lungseng maw a bungli galaw ai sat-lawat masa lam ni mung asak sum mat mai ai ram hkrit-tsang hpa rai nga ai. Lamuga kashun katut ai lam, laknak hte jahkrit shama, roirip katut ai lam hkrum hkra nga ai.

Laiwa sai shaning hta, Asuya kawn license lu ai company ni gaw Hpakant ginra hta jak-rai kaba ni hpe hpai-shang wa nhtawm, lungseng htu shaw ai lam hpe akajawng sha kaba dik ai madang galaw nga ai. (Credit: Minzayar).

“Ndai prat hta, lungseng bum ni gaw nhtoi nkau mi lapran mai mat mat nga ai.” – Lungseng lauban langai.

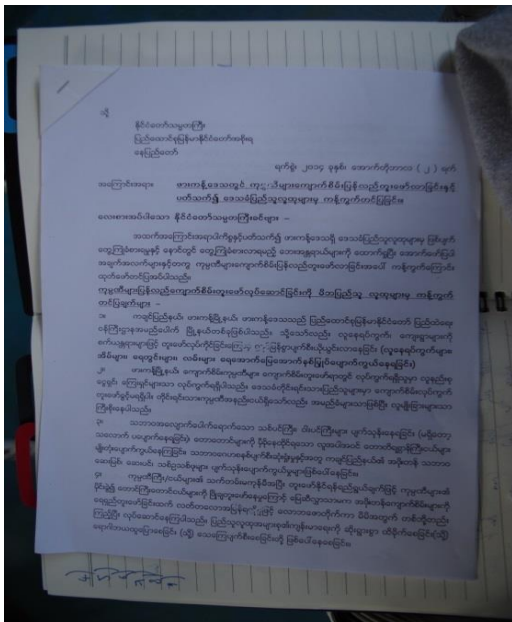
Ndai zawn mungdan langai a simsa lam nnga dik htum ai ginra hta, tara rapra ai lam nnga ai gaw kasu kabrawng ai lam, myit yawn madai ai lam ni byin tai na matu n-gun jaw taw nga ai. Lungseng hpaga yumga gaw Myen mung a jahkring nlu ai majan langai rai nga ai asuya hpyen dap hte shanglawt (KIO/KIA) hpyen dap a lapran kasat poi ni shabyin ya ai dandawn ai lam langai rai nga ai. Asak hkying lam si hkrum nna, majan hpang ai 2011 kawn ya ten du hkra hpyen yen 100,000 shapraw ya ai majan hpe ndai Lungseng hpaga lam gaw laknak lang hpung lahkawng maga de, majan a matu fund gumhpraw garum ya nga ai.

Mabyin masa lam ni yak-hkak nga ai aten hta, galai shai na ahkaw ahkang ni mung gaw nga nga ai. Asuya kawn, nsin tingyeng akyu mayun tam ai (Corruption) hpe kasat ai hta lam matsun madun ai mungkan wuhpung rai nga ai Extractive Industries Transparency Initiative (EITI) hta sen htu sai re. Bai nna, KIO/KIA hte mung simsa lam shaga taw sai re. Ndai lam ni gaw galai shai na matu gasadi jaw ai zawn mung rai nga ai. Tim, mungdan a ahkyak dik htum nhprang sutrai hpe rapra ai ladat hku, grau nna lit-la

lithkam chye ai ladat hku hparan lajang ai nrαι yang gaw, ra-kadawn ai lam gaw naw nga nga na re.

Myen asuya hpe madi shadaw nga ai Sinna mungdan ni, grau nna US mungdan gaw ahkyak ai shara kaw shanglawm nga ai. U.S kawm pat-hkum ai lam amyu myu galaw hkrum ai hkumngau shagu mying hpe ndai report hta shalawwm da ai zawn, bai nna EITI lam-yan hta mung ningbaw shara kaw lawm ai zawn, U.S gaw Myen hpyendap bawja ai ni hte ni-nawn tinggyen akyu tam ai company ni (crony) ni lungseng hpaga hpe jumtek da ai kawm shalawt ya lu na matu galaw lu ai laklai ai shara hta tsap nga ai. N dai report gaw hpa majaw U.S kawm shi a shingakang lang let ndai lam hpe lawan ladan lajang ra ai hpe asan sha tsun da ai rai.

Kachin Mungdaw galai shai na lam rakadawn taw sai lam shaga nsen

2014 ning, October shata hta, lungseng maw company ni kawm roirip ai lam amyu myu hpe jahkring na matu Hpakant ginwang hta shanu nga ai mungshawa marai 4923 kawm Gumsanmagam Thein Sein hphang de laika tang shawn wa sai. Laika hta company ni a galaw shamu shamawt ai lam ni gaw makau grupyin shingra maka hte shinggyim lailen ni hpe sa ahtu hkra hten za shangun taw ai lam hkumtsup hkra ka da ai:

“Hpakant lungseng maw hta galaw shamu shamaw ai lam hta, lungseng lawk ni hpe arang madu nkau mi hpe jahkrat ya ai rai tim, jauman amyu masha ni hpe gaw hpa lungseng lawk mung njahkrat ya ai. Company nkau

mi gaw jauman amyu sha ni hte bungli lam hta matut mahkai ai lam nga ai rai tim, dai zawn matut mahkai ai lam ni gaw ga baw kaw sha rai taw ai hte, dai company ni hpe gaw maigan amyu sha ni kawm ka-up da nga ai.”

“Lungseng htu shaw ai company ni gaw shan hte a mythkrum ga shaka (contract) ni a aten nhtum shi yang lungseng mu tam na matu shamu shamawt ai lam galaw ai hta bum ni, kawng ni hpe bawm-yan hte kapaw ga ai lam galaw ai gaw, aten galu akyu hpe nyu ai sha, shan hte a tinggyeng akyu laksan lu la na matu lungseng hpe aten kadun lapran htu shaw la lu hkra galaw ai rai nga ai. N dai zawn re ai lam ni gaw ginra hta nga ai masha ni a hkamja hpe hkra machyi shangun ai lam, hte ana ahkya hkumsum hpa byin shangun ai (sh) asak sum machyi shangun ai lam hpe byin shangun nga ai.”

“Company ni gaw lungseng htu ai shara ni hta manghkang nga hkra ladat hkrang shapraw galaw ai lam nnga ai sha n’ga lungseng htu shaw ai hta ga kata sungsung htu shaw ai hte dai nhkun ni hpe hka nawng tai shangun nga ai. De a marang e, marang kaba ai shaloi, dai hka nawng ni gaw kabrat

wa ai (sh) kalang lang gaw dai hka nawng ni hpe da sang jahten kabrat shangun ai lam ni gaw dumsu yam nga ni hte dum nta ni hpe htenza shangun nga ai. Rai tim, company ni kawn galoi mung dai zawn manghkang ni hpe litla hparan ya ai lam nnga ai.”

“Company ni kawn lang ai jak-leng mawdaw kaba ni gaw hkawmsa hkawmwa lam ni hpe hpring chyat shangun ai hte adawt hkat ai mabyin ni mung jahkring hkring byin shangun nga ai.”

“Company ni kawn jakrai ni lang let, manu dan ai nhprang ni, manu nlu dawdan hkra dan ai nlung ni, hpun kawa nammali ni hte ja ni hpe htu shaw la ai lam galaw ai majaw, aten kadun lapran htum wa taw ai rai tim, mungshawa ni gaw dai shingra nhprang ni hta na hpa akyu mung nhkam la lu nga ai. Nhtang hku akyu yawm ai lam gaw, mungshawa ni gaw company ni a lungseng maw ni hta bawm-yam kapaw ai majaw, nbung maza wa ai hte hkamja lam hpe ahtu hkra machyi shangun ai lam, hte asak sum machyi chye ai lam du hkra byin shangun nga ai.”

“Company ni hpe lungseng lawk ni kaw htushaw amu galaw na matu ahkang jaw ai lam gaw jauman masha ni a dum-nta arung arai ni hpe lawan jahten shangun ai sha n’ga ginra hta pru ai manu dan lungseng ni mung htum wa nga ai. Dai lam ni gaw htawmhpang kashu kasha ban du hkra hpe na-chying hkra machyi shangun ai lam byin shangun nga ai.”

Hpakant lungseng maja htushaw taw ai shangwang kata na prat

Hpakant ginra, Maw Sizar hta 1991 ning kawn shanu wa ai Ma masum Kanu langai mi gaw buga na sawksagawn ai wa hpe, Hpyen gumshen Usa rai nga ai Than Shwe a madu jan a company rai nga ai Kyaing International ngu ai company kawn gara hku hkra-machyi shangun ai lam ni hpe tsun dan.

“2005 ladaw du hkra, nta masha kanbau bungli a matu, lungseng hpaga yumga kaji hpe galaw lu ai ahkaw ahkang lu lai wa sai. Ndai company du wa yang she, ndai shara kaw na htawt ra na, bai nna, gumhpraw lap senshi hpe hkap la ra na, nga nna shagyeng wa ma ai. Ngai nkam hkap la ai rai tim, nye nta hpe backhoe ga-htu jak hte sa jahten kau ya ma ai. Dai gaw, marang-ta hta ang ai re. Nta masha ni shingbyi na shara nlu mat ai. Ndai gaw anhte sha nrai, masha law law mung dai zawn hkrum sha ai re. 2012 ning du ai shaloi gaw, company kawn shi magam bungli ni hpe jahkring tawn ra ai shaloi ahkaw ahkang kalang bai pru wa ai. Hkawng-htu ma ni kawn htu shaw ai lungseng kaji ni hpe mari dut ai lam galaw lu wa sai. Tim, 2014 ning company ni magam bungli bai hpang ai shaloi Pyada ni du wa nhtawm lungseng n-hkun kaji htawk ai ni hpe hkan rim hpang wa sai. Company ni mung moi na hte maren bai maw sha hpang sai re.”

Buga hta shanu nga ai jauman ni gaw tinang a kanbau lam hpe lungseng hpe sha madung tawn nga ai hpe, asuya kawn license lu ai ni gaw shagyip shagyeng ai lam ni galaw nga ai. Nkau mi company ni kawn kabai tawn ai lungseng (ye-masay) hkan hta let kanbau nga ai. (Credit: Minzayar)

“Lungseng sut hpaga yawng kawn lu ai hta na, 1% hpe hkamja lam, hpaji lam, gaw sharawt lam ni hta jai lang ai rai yang, grai mai kaja ai hku hkang hkang na re. Rai tim, sut a akyu gaw masha nkau mi sha hkam la lu nga ai.” – Mungshawa ningbaw langai, Kachin mungdaw.

“Kachin mungdaw asuya kawn mungdaw kata na shingra nhprang sutrai ni hpe gawnhkang hpajang shangun ai ahkaw ahkang lu nan lu ra ai. Dai hta grau nna, jauman asuya hte jauman mungshawa ni gaw gawnhkang hpajang ai lam hta shanglawm ra na re.” KDNG/ Kachin State Natural Resources Development Policy bawngban laika

Company ni kaw htushawk ai madang lawan sha-tsaw magang, asak sum mat mai ai ga-gyi ai lam grau byin magang rai nga ai. Ndai shara kaw, 2015 ning January hta marang kaba wa nna mawru ru ga-gyi wa ai majaw masha yawm htum 20 daram asak lawm mat ai. Credit: Minzyar.

*Company ni kawn lang ai jak-leng mawdaw kaba ni a majaw, Hpakant ginra e nga ai masha ni hte bungli galaw ai masha ni hpe shani shagu hkrit tsang shangun nga ai. Ndai sumla gaw, company langai a ga sumpum (mye-za sumpum) kawn nlung tam taw ai shaloi byin ai accident hta asak sum mat ai kasha a sumla hpe lang taw ai Kanu langai re.
Credit: Minzayar*

Lungseng ma ja shaw la ai lam gaw Hpakant ginra a shingra tara hpe jahten ya nga ai. Bum ni gaw hka-raw tai mat, hka-shi hka-nawng ni gaw maza mala hpring mat, hpun-

kawa nam-mali ni gaw krin mat ai hte hka-kaba mawru ai lam ni byin chye nga ai, dai zawn hka-kaba taw ai hpe 2014 na ndai sumla hta madun da ai hte maren mu lu. (Credit: KDNG)

Kachin mungdaw Myitkyina kaw na Namhpam lu sha ai wa – Hpakant ginra ni hta hkawnghtu ma ni lapran Kani hpraw hte Yama dut/lu sha ai lam ni gaw hkang nlu nga ai. Jauman buga masha ni gaw ndai zawn nanghpam lu sha chyambra ai hpe ndang hkam sha nhtawm ningkap nga sai. (Credit: Adam Dean).

Kadai ni gaw kadai rai nna, Kade ram akyu lu la taw ai kun?

Myen mung a Lungseng magam daw hpe shaning law law hta shim dik ai hku galaw shajang wa ma ai. Yu-maya mung masha ni hku nna gara company ni gaw licences lu ai; gara company a madu gaw kadai rai ai; licence ni hpe gara hku jahkrat ya ai; myit hkrum ga-shaka (contract) a laika kaw hpa ni lawm ai; gadai gaw kade ram lungseng htu shapraw taw ai; kade ram gaw asuya hpe jaw taw ai, ngu ai ningpawt ninghpang jahpan chyarang ni hpe pa chye lu na nmai byin nga ai.

Dai re ai majaw, Lungseng magam daw hte seng nna kadai gaw tengsha akyu hkam la lu taw ai kun, bai nan, ndai zawn re ai lam gaw mungdan gram lajang galai shai taw sai ngu ai hte kade ram bungpre taw ai kun, ngu ai hpe myit lawm ai lam nlaw nga ai. Ndai report gaw dai zawn re ai ga-san ni a mahtai tam na matu yaw shada da ai re. Asuya kaw hpa ga ahkaw ahkawng jaw da ai company ni a shing du hta, ahkyak ai shara kaw shanglawm taw ai ni gaw kadai ni rai nga ai kun, ngu ai hpe htawng madun na re.

Myen mung a Lungseng licence jahkrat ya ai gaw, nsin tingyeng akyu mayun tam ai (Corruption) hte ahkang aya lu ai ni hte ni-nawn nna tingyeng akyu tam ai ni (crony) hpe ahkang jaw ai ladat hku jahkrat ya nga ai. Lungseng lawk ni hpe Hpakant ginwang asuya up-hkang ginra ni hta madung jahkrat ya ai. Lungseng magam shiga lawk law law kaw chye lu ai gaw, lungseng lawk ni hpe ginjaw kaw jumtek tawn ai ladat hte ahkang aya shingkang kaba ai chyawmtari ni hte ni-nawn nna myitman lu ai company ni hpe madung garan ya ai lam rai nga ai. Lungseng hpaga la langai mi tsun ai zawn “Gupchyawp kaba ni lawm ai rai yang (licence shaw ai shaloi), shan the ni teng sha lu na ra ai”.

Anhte lu ai masha jahpan hpe jahkrat dat yu yang, Lungseng hpaga yumga hta madung shang lawm taw ai ni gaw, nsin prat ngu na, hpyen gumshen asuya prat na masha ni sha rai nga mali ai. Hpyen gumshen ningbaw Usa Than Shwe a nta masha ni hte hpawn rai yang:

- **Up-hkang nga ai party lahta tsang ningbaw ni**, dandawn ai hku nna,
 - Jinghpaw mungdaw hpyen matsun daju (Tai-mu) Usa hte **Hkai-rem, Hka magam hte kahtawng ningjawng Bawngring Hkringmang** tai nga ai **Ohn Myint**;
 - USDP (Chyan-hpun) Party a Ninggawn Amu Madu Usa hte hpyen dap lahta tsang du Usa **Maung Muang Thein**;
 - **Mungchying nga pyaw lam, Hkye shaw la lam hte Shara jahkrat ya Hkringmang Malai** hte, Lat- Dudaju Usa **Phone Swe**; hte
 - **Communications and Information Teachnolgy Hkringmang Malai** hte hpyen dap a lahta tsang aya hte Hpyen Magam dap a defence procurement a director Usa **Win Than**.

Ndai jahpang hkrang ni hpe yu yang Lungseng gaw grai lawhtam ai hku akyu jaw nga ai ngu Global Witness a sawk shagawn lam gaw madi madun nga ai. Than Shwe, Maung Maung Thein hte Ohn Myint nta masha ni hku gaw, Lungseng lawk lawhtam ai hku lu

madu da ai hte, shanhte yawng lu dut ai lungseng gumhpraw jahpan gaw, 2014 ning tara-shang Nlung Madun poi (Emporium) hta ahkun hkanse njaw shi yang US\$ wan 220 hte US\$ wan 67 hpe gaw 2013 lungseng madun poi hta dut la lu nga ma ai. Global Witness hku nna, Than Shwe a nta masha hpage wuhpung langai re ngu kam lu ai company langai gaw, 2014 hte 2013 ning na lungseng dut poi hta yawng hpawm, US\$ wan 150 lu du ai lam sawk lu ai. Ra-lata poi ni kahtep wa sai hte maren, mung masha law law gaw, mazut ai lahta tsang salang ni hku nna, wuhpung ni shada lapran kasu kabrawng ai lam ni shabyin ai kaw, kaga kinsha madang nem ai ladat amy myu lang let mung masa ginsup nhtawm jashuk kau chye ai hta ndai gumhpraw ni hpe mai jang lang nga ai. Dai majaw, Myenmung mung shawa ni hku nna ndai gumhpraw ni gara kaw jai lang taw nga ai hpe hkyak hkyak chye ra nga ndai.

Hpyen gumshen ningbaw Usa Than Shwe, Kachin mungdaw hpyendap daju Tai-mu Usa hte ya yang Hkringmang langai tai nga ai Ohn Myint, Nanghpam Yahpyen hkawhkam Wei Hsueh Kang hte Ever Winner company ningbaw Aike Htwe ni hte matut taw ai company ni kaw n lungseng lu dut ai jahpan gaw asuya a 2014 ning tara shang jahpan hta sha, ahkun hkanse nbang shi yang US\$ wan 430 rai nga ai. (Credit: Khin Maung Win).

Unapologetic Minister will 'dare slap anyone'

By DVB

5 February 2014 Print Email

Like 0

Tweet 0

G+1

Burma's Minister of Livestock Breeding, Fisheries and Rural Development, Ohn Myint, is under fire in Parliament for vile threats to rural residents in Tenasserim and Magwe divisions. An emergency proposal has been submitted for the government to take immediate action.

Hkai-rem, Hka magam hte Kahtawng ningjawng Bawngring Hkringmang Ohn Mying gaw shawng de Jinghpaw mungdaw hpyen matsun daju a ningbaw (Tai-mu) Usa mung rai nga ai. 2014 ning hta mungshawa hpe mungga tsun ai hta shabyi bye kau na, asuya hpe ninghkap ai ni yawng htawng sharen da hkrum na ngu nna jahkrit shama tsun lai wa ai lam hte mying gumhkawng ai wa rai nga ai. (Credit: DVB)

- **Myenmung a hpyendap** – Myen hpyen dap gaw Lungseng hpaga magam hta ahkyak ai shara hpe tara shang la da ai. Dai gaw, **Myanmar Economic Holdings Limited (U Paing)** hte **Myanmar Economic Corporation** ni rai ga ai. Global Witness kawn 2014 ning emporium jahpan hpe jep diklik yu ai kaw, dai company kaba ni kawn manu hpu dik ai htum, kaja dik htum lungseng hpe dut la lu ai lam sawk lu ai. Sharap-shara manu (Average price) hku nna **lungseng kilogram langai hta US\$ 13,000 jan** lu dut ma ai. Shanlahkawng lapran hta, hpyendap company ni kawn lu dut ai gaw **2014 ning hta US\$ wan 180** hte **2013 ning hta US\$ wan 100** lu dut lai wa sai. Ndai hpaga wuhpung ni gaw Myen hpyendap dap-awn daju wa a hpyen budget hta nlawm ai, shinggan fund rai nga ai. Kachin mungdaw mung masha ni gaw

ndai gumhpraw ni gaw shanglawt KIO/KIA hpyen dap hpe kasat ai hta garum shingtau nga ai ngu kam ma ai.

'Crony' Company ni – Than Shwe a hpyen gumshen prat hta pawpru wa nhtawm sutsu wa ai hpaga hpung ni gaw lungseng hpaga lam hta ahkyak ai shara kaw shang lawm nga ai. Dan-dawng dik htum ni gaw, Kokang nsin namhpam yahpyen hkawhkam Lo Hsing-Han a **Asian World** group hte 'numbat langai crony Tay Za a **Htoo Group** ni rai nga mali ai. Dai lahkawn yan gaw, U.S asuya kawm pat-hkum dai ai (Senction) jahpan kaw lawm nga ai. Ramdaw dandawng nna, kade a company re hpe atsawm nchye lu ai, shingkang ja ai **Ever Winner Group of Companies** mung lawm nga ai. Shan hte gaw lungseng company 12 hpe madu da ma ai. Dai company ni kawm 2014 ning emporium **hta US\$ wan 190 ram** hte 2013 ning hta **US\$ wan 120 jan jan** dut la lu ma ai. Global Witness a sawksagawn ai hku rai yang, dai company ni a madu ni gaw, mungmasa lam hta shingkang kaba ai sutdu ni hte matut taw ai rai nga ai. Dai hta KBZ (Kanbawza) Group a ningbaw rai nga ai Aung Ko Win mung shang lawm nga ai.

“Lungseng hpaga company langai pa nlu ai hpyendu nta masha ni gaw, kaga ni shan hte hpe htawng shapraw kau ai hkrum na re. Dai zawn company nlu ai ni hpe mara lu ai sagu chyang langai zawn mu nga ai. Kaga ni hte shai ai hku sakhkrung ai hku mu chye ma ai” – ahkyang aya lu, magam-gun usa.

Narcotics Rewards Program: Wei Hsueh-Kang

BUREAU OF INTERNATIONAL NARCOTICS AND LAW ENFORCEMENT AFFAIRS

WANTED

(Alias: Prasit Chivinnitipanya)
Date of Birth: 5/29/52
Place of Birth: China
Height: 5'6" Weight: 125 lbs
Eyes: Brown Hair: Black
Race: Asian Nationality: Chinese

Wei Hsueh-Kang, the commander of the United WA State Army's (UWSA or WA) Southern Military Command, is wanted on Federal drug violations in the Eastern District of New York. The WA is currently the dominant heroin trafficking group in Southeast Asia, and possibly worldwide. Wei Hsueh-Kang is believed to be in hiding in Burma.

The U.S. Department of State is offering a **REWARD OF UP TO \$2 MILLION** for information leading to the arrest or conviction in the United States of Wei Hsueh-Kang.

If you have information, and you are outside the United States, please contact the nearest U.S. Embassy or Consulate. In the United States, please contact the DEA, FBI, or ICE office in your city.

ALL IDENTITIES ARE KEPT STRICTLY CONFIDENTIAL

Global Witness sawksagawn ai hta, nsin nanghpam yahpyen hkawhkam hku nna mying pru ai Wei Hsueh-Kang gaw United Wa State Army (Wa hpyen dap) hpe aten law law hta jagumhpraw madi shadaw nga ai wa re. Shi gaw Hpangkant ginra hta madung madu sha taw ai lungseng company ni a shingdu kaw tsap nga ai lam tsun ma ai.

- **Nsin Nanghpam Yahpyen Hkawhkam ni** – Wei Hsueh Kang gaw Namhpam Yahpyen Hkawhkam langai rai nga ai hte United Wa State Army/Party (UWSA/P) laknak lang hpung a matu ja gumhpraw tam ya ai wa mung rai nga ai. U.S asuya kawn shi hpe si si/hkrung hkrung lu rim ai wa hpe US\$ wan 2 shagrau na hpe ndau da ai re. Dan dawn ai sakse langai mi mu da ai gaw, shi hku nna company nkau mi hpe jumtek tawn ai hte, dai company ni gaw Myemung a lungseng hpaga magam **hta ahkyak ai, shingkaung ai shara kaw tsap taw ai ni** rai ma ai. Wei Hsueh Kang hte kaga UWSA/P a seng-ang ai hpaga la ni gaw, 1990 ning ram kawn lungseng hpaga yumga lam hta ninggun ja ai ni rai nga mali ai. 2000 the 2010 lapran kaang ram hta U.S asuya kawn pat-hkum (Sanction) ai upadi jahkrat dat ai majaw lit hprai ai ni hpe shagyip dat ai lam rai nga ai. Tim, Global Witness jep sagawn yu ai hta hpaga hpung manga gaw Wei Hsueh Kang a matu shawng kaw tsap let magam gunhpai nga ai hpe kam lu ai. Dai company hpung ni gaw 2013 hte 2014 ning emporium ni hta ahkun hkanse nbang shi yang US\$ wan 100 lu dut ai hpe mu lu ai.

Ndai zawn hkum-ngau ni hte wuhpung ni kawn lungseng hpaga hta dawngjan hkra shanglawm taw ai gaw, Myenmung htawm hpang a simsa ngwi pyaw lam hte rawtjat sutsu lam hpe myit shangsha ai ni a matu baudum nsen ngwoi kadu shadum dat ai zawn rai ging nga ai. Mung masa lam hpe myit tsang ai majaw sha nrai nga ai. Lungseng hpaga magam hta ndai zawn shim lagyim ai lam hte roirip sai chyup ai lam ni gaw Myenmung kata hta mungkan hpaga yumga lam ni gunhpai na matu manghkang kaba ni shapraw ya taw nga ai re.

Ga shadawn, Coca-Cola Company hte Caterpillar Inc. ni gaw shanhte a Myenmung kata na nsin hpaga manang ni hte pawng shut ai lam shiga pru wa sai re. A seven figure due diligence (due diligence ngu ai gaw hkan sa ra ai lit langai re; tinang kaw nga ai rai, masha, galaw ai ladat zawn re ai ni yawng hpe jahpan hte hkrak asan sha ginghka da nna kyem da ra ai) process ngu ai hkan sa ra ai lit nga ai rai tim, Coca-Cola gaw tinang na hpaga manang ni lungseng magam hta akyu tam taw ai hpe nmu nchye ginghka ai sha hpaga manang hku shalawm hkrup ai re. Dai manang gaw Myanmar Economic Holdings Limited (U Paing Comapy) hte prat shanat bungli rau galaw wa ai ni rai nga ai. Lu hpa du ai company kaba laika hta tsun wa ai gaw “Coca-Cola Company gaw galoi mung Myenmung kata hpaga bungli jawm galaw ai lam hte kri shapraw ai lam ni hpe branglang galaw taw ai hte, matut nna mung Department of State’s a Myenmung kata arang bang ai ni litla hkan sa ra ai lam ni kaw na report shapraw ai hta hkan sa ra ai lam ni hpe ra ai hta jan hkra hkan sa na re” nga ai re. Caterpillar gaw ya-yang yawmhtum mungdan manga hta lungseng company ni a hpaga shawnglam hta galaw lajang nga ni hpe hpaga manang ni hku shalawm da nga ai. Global Witness kawn dai company ni hpe up-hkang taw ai gaw nsin nanghpam yahpyen hkawhkawm Wei Hsueh Kang rai ai hpe kam nga ai. Ga-san ni hpe bai htai da ai hta company tsun ai gaw, shan hte a due diligence hta Global Witness tsun ai mying ni hpe “pat-hkum katut ai hpung langai” kawn madu nna up-hkang taw ai company mying ni hpe lai sai ten hta nmadun shalawm da wa sai hpe htai wa sai.

Caterpillar Inc. gaw jak-rai ni hpe dut shabra nga ai mungkan hpaga hpung langai rai nhtawm, Hpakant lungseng htu-shaw ai lam hta mung ra ai, jak arung arai ni hpe dut jaw ai lam galaw nga ai. Global Witness kawn tam-sawk mu ai gaw, shi hte matut mahkai bungli rau jawm galaw nga ai, Myenmung kata na company nkau mi nga nga ai hta, dai company ni hpe U.S asuya kawn pat-hkum da ai jahpan kaw lawn ai, nsin nanghpang hkawhkam wa Wei Hsueh Kang up-hkang nga ai hpe sawk mu ai re. (Credit: Minzayar)

Hpakant de sa ai lam mahkrai langai a nlung pa hta, ndai mahkrai gaw lungseng hpaga hpung Xie Family hte US kawn pat-hkum da hkrum ai hpyendap company Myanma Economic Holdings Limited (MEHL) (U Paing Company) ngu nna ka da nga ai. Coca Cola kawn shan hte a due diligence hpe atsawm sha jep yu ai lam hta gawng kya mat ai majaw, shan hte a director hpung hta Xie Family hpe shalawm hkrup ai sha n'ga dai company gaw MEHL hte prat shanat hpaga rau pawng galaw ai hpe nmu mada ai sha hkap la wa ai re.

Lungseng hte laknak manghkang

Lungseng gaw Kachin mungdaw a majan hte kaga ga garan ginhka nmai nga ai. Licence madu da ai company ni hpe sin-yu makawp maga ya taw ai ni gaw tinang a sawngdik htum hpyen hpung ni rai taw nna, tinang a nhprang sut ni hpe ma ja shaw la taw ai majaw Kachin amyut ni hku nna myit machyi ai lam grau sawng wa nga ma ai. Nkau mi tsun ai zawn “Hpun gaw anhte a nta wang kaw tu taw ai rai tim, anhte asi di sha na ahkang nlu taw ai” nga ai zawn rai taw ai. Ndai zawn ningmu ni gaw Kachin amyut sha ni a kraw kata kaw jung rawng taw nhtawm, amyutsaw myit jasat hte tsun shaga ai lam ni chyambra wa ai gaw Kachin amyut ni a matu asuya a ginjaw up-hkang lam hpe jahten (Sh) ja ja ninghkap na matu byin pru wa ai re. Lungseng hte Majan gaw matut mahkai ai lam nga ai. Dai hta yawm htum lam masum hku nna matut nga ai;

- Myen hpyendap nta masha ni hte company ni kawm madu da ai lungseng lawk ni gaw simsa lam myithkrum ai hta, tara rapra ai rai yang, mai sum mat nga ai. Shan hte kaw ja gumhpraw marit ai lam nga ai sha n'ga majan hpe matut kasat nhtawm Hpakant hpe yawng zingla ngut ai hpang ginjaw kawm up-hkang lu ai aten du hkra ngu ai mungmasa bandung mung mai nga ai.
- Kachin mungdaw kata na Tatmadaw ahkang aya tsang tsaw ai ni kawm lungseng hpaga lam hpe jahten ai hpe yu makawp maga ra ai ngu nna ga-baw tam let tingyeng sutsu lam hpe mai tam nga ai sha n'ga dai ginra hta matut mai shamu shamaw ai hte, ja gumhpraw ni mung matu mai shang nga ai.
- Lungseng gaw KIA/KIO a shang gumhpraw madung jaw ya ai lam langai re. Ndai lam gaw lungseng shang gumhpraw hpe up-hkang mayu ai lahkawng maga na ladat madung langai re ai majaw, majan hpe byin shangun nga ai re.

“Ndai lam ni yawng gaw majan byin shangun ai lam madung langai re. Hpang de mung matut byin na ra ai. Hpa majaw nga yang, asuya kawm Hpakant gaw mungkan ntsa kaba dik lungseng pru ai ginra re ai hpe chye ai majaw re. Jauman masha ni gaw lungseng hpe sha mu lu nna, hpa akyu nhkam sha lu ai” – Lungseng company madu.

Simsa lam hpe myithkrum ai hta Kachin mungdaw a lungseng hpe kadai hparan hpajang na, kadai ni gara hku akyu hkam la lu na ngu ai ga baw hpe lachyum dandan lengleng shalawm da na lam nau nmai byin ai sha ngam taw na hpe maram lu ai.

Jauman mungmasha ni hpe lugnseng magam hta nshang lawm lu hkra da sang galaw da ai gaw, shan hte hpe tara rapra ai lam nhkam sha shangun ai sha n'ga Kachin mungdaw a majan asak-hkrung taw nga na matu wan nshat jaw sha ai hte bungpre nga ai. KIA/KIO hte Tatmadaw (asuya hpyendap) lahkawng maga kawn lugnseng hpe jumtek mayu ai ladat madung hpe lang na matu byin shangun nga ai.

Gram lajang galai shai na lam ahkaw ahkang ni hte Myenmung a mungkan manang ni shanglawm mai ai lam

Mungkan manang asuya ni kawn Myenmung galai shai na lam yan hta madi shadaw arang bang nga ai. Ndai gaw mai kaja ai lam rai nga ai. Tim, ndai shakut shaja ai lam gaw mungshawa ni a matu madung akyu pru ai hku rai ra ai hte, ningbaw ni mung alum ala ganawn lu hkra galaw lu yang grau kaja nga ai. Lungseng magam hta gram lajang galai shai ra ai lam gaw ahkyak ai ginlam langai re ai the maren, dai hpe byin tai wa na matu magam lit tsang ni hpe hkrang hte hkrak hkan sa shangun nhtawm, dai hkan sa ai hta hkan nna garum ningtum matut jaw ai ladat lang yang mai kaja nga ai. Ya ten du hkra, Lungseng hte seng nna Nay Pyi Taw hte shi a manang ni kawn tsun shaga ai lam nnga shi nga ai. Ndai lam gaw myidi da ai majaw nmu lu taw ai jut shara mi hte bung nga ai rai nna dai hpe tengsha myihpaw let hparan ra nga ai.

2014 ning laman, Gumsanmagam Obama tsun ai gaw “Lamana Myenmung a gram lajang galai shai ai lam awngdang yang, anhte gaw sinat kalang nkapaw ra ai sha, manang langai bai jat la lu na re” nga ai re. Tengsha, U.S asuya kawn ladat shaw ai lam gaw Myenmung de gayin wa ai ladat rai nga sai. Tatut hta gaw, U.S asuya kawn Myenmung a mungmasa galai ai lam-yan hta mungkan mungdan ni a lapran dai lam-yan hta shingkang ja ja hte ningmu jaw nga ai re. Dai hpe Washington hte Nay Pyi Taw asuya lahkawng yan chye ma ai. U.S dat kasa ni kawn Myu kaji bawsang ni a ahkaw ahkang hpe jaja tsun shaga ai lam, Kachin mungdaw a majan hpe mung maikaja ai ladat hku lam tam let shanglawm nga ai re. Lungseng magam hta, hpa byin taw ai ngu ai hpe mung tup-hkrak madung tawn ra ai lam mung ahkyak nga ai.

U.S hte kaga alu garum ningtum jaw ai ni kawn Lungseng magam hta shingkang madun let tsun shading mai ai lam yan masum nga ai. Dai ni gaw, EITI lam-yan, simsa lam dara bawngban ai lam-yan, hte pat-hkum ai ladat lang ai lam ni rai nga ai.

“Lungseng hpaga lam gaw mungkan ntsa branglang ladat nlang dik htum hpaga re”

EITI

Gumsanmagam Thein Sein up-hkang ai npu e, Myenmung asuya kawn Extractive Industry Transparency Initiative (EITI) hta sen htu dat ai lam gaw ahkyak ai lagaw lahkam langai rai nga ai. EITI gaw sau, dat nsa (gas), hte nhprang hpaga lam hta hpaga lam branglang galaw na matu, lam matsun madun ai mungkan wuhpung langai rai nga ai. U.S, UK, Norwar, Austrilia hte EU mungdan ni kawn dai zawn sen htu ai hpe kabu gara madi shadaw nga ai. EITI kawn lungseng magam hta gara hku hkrang shapraw galaw nga ai ngu ai gaw, Myenmung asuya a gram lajang galai shai na lam hta kade ram apnawng galaw taw ai ngu hpe jepjoi na zaw langai rai nga ai.

Lamana, Myen asuya gaw masat da ai matsun madun ai lam hpe tup-hkrak hkan sa ai rai yang, EITI kawn manu dan dik htum nhprang shaw la ai lungseng magam daw hta ra kadawn nga ai branglang galaw chye ai ladat hpe hpai shang wa ya ai hte bung nga ai. Tim, Jauman ni gaw, Myen asuya kawn lungseng hte seng wa yang, gasadi dung let

matsun madun ai hpe tatut hkan sa mayu ai myit rawng nrawng hpe gaw ga san naw san nga ma ai.

EITI kawn gara company ni gaw lungseng lawk ni hpe lu la ai, dai company ni hpe gaw kadai ni madu nna up-hkang taw ai hpe mu chye lu hkra, mung shawa ni hpe ahkaw ahkang jaw mai nga ai. Bai nna, lungseng kade ram law hkra lu shapraw ai, asuya kawn ahkun hkanse hte kaga royalty receipts hkan na kade lu la ai, hte asuya madu ai enterprise hkan na kade lu la ai hpe hpaw madun mai hkra mai galaw nga ai. Dai zawn jahpan ni hpe shapraw ai lam, bai nna company ni hte asuya salang ni kawn nsin tingyeng mayun tam ai lam hte, hparan-shut ai lam hpe litla chye hkra madi madun ai mungshawa wuhpung ni hpe mung makawp maga mai hkra asuya ni hpe hkan sa ra ai tara hta matsun madun mai nga ai.

“Dai majaw asuya kawn lungseng hpaga hpung ni a datkasa ni hpe bawngban hpawng (EITI hte nseng nna) hta ndung shalawm ai rai nga ai. Hpamajaw nga yang, shan hte a nsin tingyeng mayun tam ai lam hte myit tsang taw ai lam ni yawng pru wa nhtawm, mungkan ting mu mat na re” – Lungseng magam datkasa

Myenmung asuya kawn lungseng htu license lu la ai company ni gaw dollar wan hkying lam hpe manu dan nlung dutpoi (emporium) hta tara shang dut shapraw ai hte, Miwa mung de tara nshang du shapraw ai hta na lu la nga ma ai. Rai timung, ndai company ni gaw kadai rai nga ai hte lungseng kawn dut lu ai gumhpraw ni gaw gara de du mat ai ngu ai ndai zawn re ai jahpan ai gaw, gayawp makoi da ai zawn nmu lu mai nga ai.

Lamana, dai zawn n'galaw ai sha, nhtang hku rai wa yang, EITI a mastun ai tara ni gaw lungseng hpaga hta hkyak hkayk hparan ai lam ntai ai sha n'ga, EITI hpe kamhpa ging ai madang mung Myenmung kata hta htenza mat mai nga ai. Mai kaja ai maga de yawng ai shamu shamawt ai kumla ni, jut nkau mi kaw nmyit mada ai sha pru wa ai lam ni nga ai. Asuya lahta salang nkau mi kawn lungseng magam daw hta grau branglang ai lam byin tai wa na matu, policy ni, tatut galaw ladat ni hte gara company ni gaw gara maw ni hpe up-hkang taw ai ngu ai ahkyak ai shiga hkrang (data) ni hpe garan gachyan mayu ai shakawn mai ai myitjasat nkau mi hpe madun hpang ai lam nga wa sai. N dai lam gaw EITI a bandung rai nga ai, lungseng hte kaga shingra nhprang shaw ai company ni hpe

kadai hkumngau ni gaw up-hkang nga ai ngu ai hpe ka shapraw na lam bandung de, shawng ningnan htawt-sit ai lahkam langai rai nga ai.

Nkau company kaba ni gaw, EITI kawn matsun da ai hte maren, jahpan ni hpe madun ai lam galaw nga ai. Htoo Group a madu rai nga ai Myenmung a mying gumhkawng dik htum, asuya hte ni-nawn ai (crony) sutdu rai nga ai Tay Za kawn asan sha hpaw madun ai kaw ningtawn dik htum ngu shagrau na zawn, shi a jahpan ni hpe shawng ningnan mau hpa jaw wa sai. Dai jahpan hta shi a lungseng lawt langai hkrai kawn lu dut ai jahpan ni hte ahkun hkanse bang da ai lam ni hpe EITI a masat da ai matsun hte maren madun da nga ai. Ruby Dragon Group ngu ai kaga ahkyak ai lungseng company langai mung shi a lungseng lawk madu da ai lam nkau mi hte seng nna hpaga gambung madu (shareholders) ni a masha mying ni hte mungchying masat nambat ni, bai nna ndai masha ni a shingdu labau ni hpe bai jep yu mai hkra hkum-tsup hkra jaw da sai.

Ndai zawn maikaja ai ninghtoi kachyi mi hpe yu yang, Myenmung a lungseng company ni kawn ra kadawn nga ai madi shadaw lam hte, galaw mayu hkra shalen ai lam ni nga yang, shan hte hku nna makoi da ai ni hpe grau asan sha chye hpaw madun wa na re. 2016 ning hta Myenmung gaw shawng ningnan lang hku nna EITI report hpe shapraw na re. Asuya kawn lungseng licence ripkawp ni, licence madu ni a mying hte shingdu labau ni, lungseng htu shapraw lu ai madang hte lungseng kawn lu ai shang gumhpraw jahpan ni, ndai zawn re ai mungshawa chye ging ai ahkyak ai jahpan chyarang ni hpe hpaw madun ai hku nna, tinang galaw nga ai gram lajang ai lam hta ahkyak la galaw nga ai hpe tengsha lu madun na ahkaw ahkang rai nga ai. U.S hte kaga alu madu ni, dai hta mungkan gumhpraw dum (World Bank) hte UK mung lawm nhtawm, shan hte a shingkang hpe lang let, ndai zawn mai kaja ai akyu pru wa hkra garum ra nga ai.

Simsa lam dara bawngban ai lam ni

Akyak ai kaga langai mi gaw, ginjaw asuya hte KIA/KIO lapran na simsa lam dara bawngban ai lam rai nga ai. EITI hte zawn sha, U.S hte kaga sinna mungdan asuya ni kawn simsa lam galaw ai lamyang hta law law arang bang nga ma ai. Ndai zawn re ai ya yang na satlawat, lungseng ginra mabyin labau hte, Kachin mungdaw majan ni lapran hta, Myenung asuya hte shi a mungkan manawng manang ni kawn, ndai ga san hpe koi nna nhparan ai rai jang, simsa lam hpe myit hkrum ai rai tim, teng sha nana nhkam na re hpe chye da ra nga ai.

Simsa lam jahta ai lam hpe yu lajin taw nga ai Aung Min kawn nhprang sutrai akyu hpe garan la chye ai lam gaw Myenmung a laknak manghkang hpe hparan na matu ra ahkyak ai lam re ngu ai hpe masha man hta htawng madun sai. Rai timung, ya ten du hkra, Kachin mungdaw masa lam hte htuk ai hku, namnak rawng ai tsun bawngban ai lam nnga shi nga ai. Ndai hte seng nna asuya hte KIA/KIO ni kawn woi awn galaw sa ra na lit nga ai rai tim, mungdaw jauman shawa ni a nsen mung tsun-jahta lamtam ai hta mahtai tam na matu nshaw nshat shatai mai nga ai. Kachin mungshawa wuhpung (Civil Society) ni kawn htawm hpang de nhprang sutrai ni hpe gawnhkang hpajang na matu gara hku policy ni rai ging ai hpe ningmu idea ni shapraw hpang taw sai re. Ndai hte seng nna ningmu shawn ai laika hpe Kachin Development Networking Group kawn shapraw da ai hpe Global Witness a report kaba kaw na appendix langai kaw mu hti mai

nga ai. Laknak manghkang lahkawng maga na wuhpung ni kawng Kachin mungdaw hta nga ai nbung ai mungshawa wuhpung ni amy myu hte bawngbang jahkrup nna dai zawn ningmu ningpawt ninghpang hkrang (foundation) ni hte lak kap nna lawan ladan gawgap hpang ra sai re. Bai nna lugnseng hte seng nna gara hku garan nna madu na lam, gawnhkang hpajang ai lam hte shanggumhpraw garan la ai lam hpe hkrang-ningnan langai gayin shapraw na matu tsun jahta ai lam (dialogue) galaw hpang ra sai.

“Lawu de na ntsa de lung wa ai ladat hte bawngring lam galaw ai gaw jauman mungshawa ni hpe bungli dawdan jahkrat ai hta shanglawm shangun ai zawn rai nna shanhte a akyu hpe lu galaw ya nga ai. Dai zawn shanhte a shira nhprang sutrai ni gawnhkang hpajang ai hta jauman masha ni nlu shanglawm ai rai yang, mung masa manghkang ni grau sawng wa chye ai hte mungdan a simsa lam hpe sa ahtu hkra shangun chye na re” KDNNG/ Kachin mungdaw Shingra Nhprang sutrai Bawngring Policy Bawngban Laika

2014 ning November shata hta, lungseng muklum rai nga ai Hpakant jauman masha marai 2000 ram kawng asuya licence lu ai lungseng company ni a roirip dangsha ai lam hpe ninghkap ninggun madun ai lam galaw wa sai. Nkau mi hpyi shawn ai gaw, kri shapraw taw ai company ni yawng hpe Jinghpaw mungdaw majan zim ai ten du hkra jahkring tawn ra ai ngu nna hpyi shawn wa sai. (Credit: KDNNG)

U.S a Pat-hkum ai lam ni

Simsa lam galaw taw ai lamyan the EITI magam bungli ni gaw sinna mungdan alu garum ningtum madu ni a matu myit shangsha hpa ni rai nga ai. Ndai lam ni gaw na-chying galai shai wa lu na hta shawng de ganawng mai na matu ahkaw ahkawng kaba langai rai nga ai. Timung, tsang ra ai lam ni gaw, sinna mungdan nkau mi a Myenmung a gram lajang galai shai nga ai lam ntsa kaja ai lam hpe madung tsun taw ai hta, hparan yak ai manghkang ni hpe makoi kau mai ai lam ni mung mai byin nga ai. Kachin mungdaw majan hte lungseng hpaga lam lahkawng yan gaw hparan yak ai manghkang ni rai nga ai. Dai lahkawng yan hpe nhpara ai sha koi nmai ai zawn aten garawt da mung nmai nga ai.

U.S gaw pat-hkum ai lam hpe galaw lu ai, laklai ai atsam shingkwang nga ai re. U.S asuya a JADE Act ngu ai Lungseng Upadi gaw Myenmung a lungseng jashawn na ahkang hpe pat-hkum da ai rai nna, shi a yaw shada lam gaw “Myen gumshen (Than Shwe) hte shi hpe madi shadaw ai ni a shinggyim ahkaw ahkang tawtlai ai lam ni, demokaresi ladat nre ai policy ni hte hpyen satlawat ni hpe jahkring kau ya na matu re”. Anhte a jepjoi yu ai hta ndai masha nkau mi gaw lungseng magam lam hta madung akyu hkam sha taw ai ni naw rai shajang nga ai. U.S Treasury kawn mung hpyendap hte ni-nawn nna tinggyen akyu tam ai ‘crony’ sutdu kaba ni hte, nsin nanghpam yahpyen hkawhkam ni hpe mung pat-hkum ai lam galaw da ai. Ndai hpung ni mung, mi na hte maren sha lungseng hpaga a ahkyak ai saboi ntsa kaw shara naw la nga ai re.

Global Witness kawn ndai pat-hkum da ai lam ni hpe prat-tup galaw da ging ai ngu nmu mada ai. Tim, lawan ladan dawm kau ai lam nmai galaw ai. Bai nna pat-hkum ai lam hpe, hpawdat/patdat hkalap hpe gasup yang, masa lam hpe makawp maga lu ai lam hpa nga ai zawn byin mat chye ai hpe mung sadi ra na re. Liberia mabyin nga lai wa sai hpe U.S asuya kawn atsawm chye nga ai. Majan manghkang hparan ngut ai hpang pat-hkum ai lam hpe shadawn shadang hte gau ngwi langai hpang langai dawm ya ai gaw, laknak gasat gala ai lam hte nsin tinggyeng mayun tam ai lam kapyawn taw ai nhprang sutrai shaw ai magam hta namnak rawng ai hku galai shai ai lam hpe tengsha byin shatai ya ai ngu ai re.

U.S hte kaga asuya ni hte mungkan garum ningtum hpung ni kawn shan hte a manang Myenmung asuya hpe lungseng magam hta grau branglang ai ladat lang na matu hte lungseng akyu hpe raprap ai hku garan la chye na matu matsun ai lam hpe hkan shatup ai hta shadawn shadang yu nna, lahkam langai hpang langai htawt sit ai hta hkan let pat-hkum ai lam hpe lang hte lang dawm ai lam galaw mai ai ahkaw ahkang nga nga ai. Dai zawn matsun hkan shatup/nhkan shatup hpe shadawn shadang galaw na matu, tatut shadawn mai ai shadawn shadang masat ni hpe lawu na hte maren hkrang shapraw let hpaji ningmu jaw da ai rai.

Gumsanmagam Obama a hparan hpajang ai a npu hta, Myenmung hte seng nna shi a maigan sumtsan policy gaw awngdang n'awngdang hpe nchye lu shi ai re. Tim, lamana, U.S kawn lungseng magam hta grau branglang chye galaw na hte, rapra ai ladat hku chye galaw na matu shi a shingkang lang let madi shadaw yang gaw, bawngring lam hte simla lam ninghtoi mu lu na matu akyu jaw ai lam tai wa na ra ai.

Myenmung a mungkan manaw manang ni kawn mungdan a manudan dik htum shingra nhprang sutrai hpe hpajang ai hta gram lajang galai shai ai lam ni galaw na matu, ninggun jaw na ahkaw ahkang nga nga ai. Dai rai yang, jauman buga masha ni hte, nhten za ai sha dinggrin ai bawngring lam hpe akyu jaw na rai nga ai. (Credit: Minzayar).

Hpaji ningmu matsun madun ai lam ni

Munghpawm Gumsan Myenmung Asuya Hpang de;

- Hpringtsup ai simsa lam myithkrum lam hta KIA/KIO hte jauman mungshawa wuhpung ni hte rau bawngban jahkrup let, lungseng hte kaga shingra nhprang sutrai ni hpe madu nnan galai ai lam, gawnhkan hpajang ai lam, akyu garan la ai lam ni hte seng nna hkrang ningnan ni hpe grau hkrak hkra gyinshapraw ai lam ni galaw ra ai. Ndai hkrang ni gaw jauman ni hte mungdan ting a mung shawa ni a shimgyim ngamu ngamai lam ni hpe akyu hpring hpring lu jaw na matu hte, ya prat sha nrail htawmhpang prat na kashukasha ban ni a matu mung myit shalawm ra na re.
- Lungseng magam daw hta EITI a matsun madun ai hpe tuphkrak hkan shatup na matu madung tawn ra na. Dai hta, lungseng licence shawk ai lam-yan; tatut licence madu ni kadai rai ai hte kaning re ai licence hpe shan hte madu ai lam; lungseng htushapraw lu ai jahpan, lungseng lawk garan ai kawn lu la ai asuya shang gumhpraw (project hta hkan nna jahpan hpe garan ginhka madun na); lungseng kawn lu ai kaga shang gumhpraw, dai hta asuya hpaga gambung (share) lawm ai asuya madu ai enterprises mung lawm ai hte; myithkrum ga shaka laika (contract) hpringtsup hkra hte licence ni a hkan sa ra ai lam ni (shingra tara hte shinggyim lailen makawp maga ai lam ni); hte asuya madu ai enterprise ni hte hkrang shapraw lajang da ai lam ni lawm nga ai.

- EITI kawn hpaji jaw matsun madun ai hte maren, lungseng lawk madu ni hte lungseng lawk hpe shawk shingjawng taw ai company ni kawn shanhte a company ni hpe lahta de kadai madu taw ai hte/shing-nrai kadai up-hkang taw ai (tsawhtum akyu hpe lu ai madu ni) ngu ai hkumngau ni a mungchying masat ni hpe madun da shangun ra ai. Bai nna, company ni kawn asuya lahta tsang salang ni hte matut mahkai nga ai lam ni (shawng e (sh) Ya ten), nsin tinggyeng akyu mayun tam ai (sh) shingra maka (sh) shinggyim ahkaw ahkang tawt lai ai labau nga wa ai lam ni hpe hparan lu na matu shadawn shadang hte hkarak asan sha madun shangun ra ai.
- Shiga hkrang (data) ni hpe madun da na matu, lahta de EITA madi madun ai zawn, dai shiga hkrang hta lungseng hpaga hpe up-hkang hpajang ai hta ra-kadawn ai ningnan htushaw ai lam upadi, manu dan nlung (gem) upadi hte kaga upadi ni hpe bang shangun da ra ai.
- Lungseng lawk ni hpe shara jahkrat ya ai hta branglang ai hte rapra na matu lungseng lawt ni hpe shawk shingjawng ai ladat ni hpe Kachin mungdaw hte myenmung a mungshawa wuhpung ni hte bawngban nhtawm atsawm sha bai diklik yu ai hte bai gram ai lam hpe hkyak hkyak galaw ra ai. Dai lam hta yaw shada ai akyu ni man-ang adawt ai lam (conflicts of interest), nsin tinggyeng mayun tam ai lam (corruption) hpe nbyin pru wa na matu, shawk shingjawng ai ni a mungchying masat ni hte shingjawng ai ni a shingdu labau ni hpe asan sha ka-shalawm shangun ra ai.³
- Myenmung a company jahpan ka-matsing ni hta company hpaga gambung (share) madu ni a lam hkup-tsup hkra ka bang da ra ai hte, company ni a tsawdik akyu lu ai madu ni kadai rai nga ai hpe mung ka shapraw da ra ai.
- Laksak jahpan jep lu matu hte lungseng shanggumhpraw jahpan hkumtsup hkra hte, asuya kawn hkap la lu ai jahpan ni yawng hpe chye lu hkra kashapraw lu na matu, asuya kawn madu ai enterprise ni (enterprise ni ngu ai kaw hpyendap kawn dawchyen hku madu ai (sh) hpring hkra madu ai hpaga lam ni mung lawm ai) a jahpan chyarang yawng hpe madun shangun ra ai.
- Lungseng kawn lu ai gumhpraw ni jahtum e gara kaw jai-lang nga ai hpe jauman mungshawa ni sagawn yu mai na matu, asuya a jai-lang ai lam ni yawng hpe garan nna hkum-tsup hkra ka shapraw ra ai.
- Tara shang nga taw ai upadi ni hpe EITI a Civil Society Protocol ngu ai hkan sa ra ai lailen ladat hte htuk hkra, bai nna mungshawa wuhpung (civil Society) hte media ni kawn asuya hte company ni kawn lungseng magam daw hta gawnhkang hpajang ai, tatut kri-shapraw taw ai lam ni hpe san sagawn wa ai shaloi, lata du let dingbai dingna jaw ai lam, tara upadi hte kaga ladat amyuu myu lang let dam jaw jahkrit shama ai lam nnga na matu bai jep yu let, ra ai hta gram ai lam galaw ra ai.
- Tingyeng hpaga magam daw (private sector), mungdaw asuya hte mungshawa wuhpung ni kawn ningmu hpaji jaw ai lam ni hpe hkam la nhtawm ahkun hkanse upadi hpe chyena loi hkra asan sha galaw ra ai. Bai nna lungseng lawk hkan e ahkun hkanse koi ai lam ni hpe shayawm lu na matu shang gumhpraw gahkyin ai lailen ladat ni hpe shaja kau ra ai.

³ Sau, dat nsa(gas) hte nphrang htushaw ai licence ni hpe shagrau ai hta nsin tingying akyu mayun tam ai lam hpe pat-hkum na matu hpaji jaw da ai lam ni hpe hkumhkum tsup tsup hti mayu yang, 'Citizens' Checklist' set out in Global Witness, 'Rigged', January 2012; hpe tam hti lu na matu, ndai link kaw mai tam hti ai. <https://www.globalwitness.org/reports/rigged/>.

- Lungseng hte seng nna nsin tinggyeng akyu mayun tam ai hpyendap, pyada, asuya salang hte company ni hpe jep sagawn ai lam galaw ra ai; bai nna dai zawn tara tawt lai ai ni hpe tara upadi hte jeyang ai lam hte tatut matsun ai wa hpe litla lit-hkam shangun ai lam ni galaw ra ai.
- Nsin tinggyeng akyu mayun tam ai kaw n lu ai lungseng lawk licence ni (sh) tara upadi tawt lai ai company ni, dai zawn licence madu ni (sh) shingyim ahkaw ahkang tawt lai ai ni (sh) shingra maka hpe jahten ai ni a licence ni hpe dawm kau ya ra ai.
- Makau grupyin shingra maka hte shinggyim lailen ni hpe makawp maga ai lam ni lawm na matu mungkan na hkan sa ra ai kasi madang ni (Standards) hta lawm ai: UN Human Rights Council a hpaga yumga magam hte shinggyim ahkaw hkan hte seng nna lam madun da ai ningpawt ninghpang tara ni (principles); shimlam (Security) hte shinggyim ahkaw ahkang hte seng nna tinang dawdan nhtawm hkan sa ra ai ningpawt ninghpang tara ni (Principles); International Finance Corporation a nhten nza dinggrin taw na lam matsun madun ai matsun hkrang (framework); hte International Council on Mining and Metal's Sustainable Development a htushaw ai hte gyu lungja ni (Metals) nhten nrun ai sha bawngring na lam ningpawt ninghpang tara ni (Principles) zawn re ai hkan sa ra ai principles ni hpe hkan sa let, lungseng magam daw hpe uphkang nga ai upadi ni, regulation ni, policy ni hte lungseng lawk ni jahkrat ya ai licences ni hta hkan sa ram ai terms ni hte myit hkrum ga shaka laika (contract) ni hpe bai nhtang yu let gram ra ai. Shadawn shadang law law hta na, tara rapra ai lam nnga ai majaw myit ndik ai lam hpe shadawn maram yu nhtawm bai tsi ya lu ai lailen-hkrang (mechanism) hpe Kachin mungdaw kaw na masha ni hte bawngban jahkrup let gaw gap ra ai, dai lailen hkrang hta, makau grupyin shingra maka hte shinggyim laiken ni hpe makawp maga ya ai hkan sa ra ai lam ni hpe hprai ai company ni hpe tara je-yang dam jaw ai lam ni hpe hkrak galaw ra ai.
- Makau grupyin shira maka hte shinggyim lailen ni hpe makawp maga ai lam hpringtsup hkra hte lawan ladan byin tai wa lu hkra laksanakan yu lajang ai lamang hpe gawgap ra ai. Dai lamang hta nhkan sa ai ni kadai rai nga ai hpe madi madun na hte gara hku hparan nga ai hpe ka shajang da ai report ni hpe man man shapraw ra ai.
- Hpyen dap, Pyada dap hte kaga shimlam litla ai hpung ni, hte shan hte a amu-gun ni hpe company hpaw ai lam, kri shapraw ai lam, (sh) gambung madu hku akyu hkam la ai lam nlu galaw na matu tara upadi ni hpe gyin shalat ra ai.

Alu madu asuya ya ni, mungkan gumhpraw dum wuhpung ni hte Myenmung asuya a kaga manaw manang ni yawng hpang de

- Myenmung asuya hpe ja gumhpraw hte kaga garum ninghtum hpan ni hte garum ya mai ai, bai nna kade ram galai shai ai hta hkan let masa maram nhtawm pat-hkum ai lam (U.S a pat-hkum ai hte seng nna) dawm ai ladat hpe lang ra ai.
- Asuya kaw n EITI a matsun hpe hkan shatup ai hta, laksanakan hku nna lungseng magam daw hta gram lajang galai shai ai lam galaw ai lam hte, bai nna shingra nhprang sutrai ni hpe gawnhkang hpajang hte seng nna EITI a hkan sa ra ai ningpawt ninghpang tara ni (principles) hpe upadi kaw shalawm na matu shakut ai lam hta ra kadawn nga ai machyoi hpaji hte madi shadaw ya ra ai.
- Hpringtsup ai simsa lam myithkrum gasadi a dawchyen hku nna, Lungseng hte kaga shingra nhprang sutrai ni hpe gawnhkang hpajang na matu asuya, KIA/KIO hte Kachin mungshawa wuhpung ni kaw n galaw nga ai madu ningnan galai na lam, gawnhkang hpajang ai lam hte akyu garan hkam lam ai ladat ni hta machyoi hpaji hte madi shadaw ya ra ai.

- Shingra nhprang sut-rai hpe gawnhkanh hpajang ai hta lit la, lit hkam chye galaw ai lam tsaw-jat wa na matu shakut nga ai Kachin mundaw hte Myenmung kata na mungshawa wuhpung ni hpe ja-gumhpraw hte mungmasa lam yan hku madi shadaw ra ai.

KIA/KIO hpang de:

- KIA/KIO ahkang aya lu ai ni kaw n ahkun hkanse kahkyin ai lailen ladat, jai lang ai lam hte yu lajang ai lam ni hkumhkum rara hte hpawn kaga EITI a matsun madun ai lam hte hkrak hkansa let lungseng magam daw hte seng nna gawnhkanh hpajang taw ai jahpan hpe ka shapraw ra ai.
- Federal uphkanh ladat npu e lungseng magam daw hpe gara hku gawnhkanh hpajang na hte seng nna policy ni hpe tangshawng na matu, mungshawa wuhpung baw hkumsum hpa kaw n ningmu ni la nhtawm ka shajang ra ai.
- Lungseng hte seng nna KIA/KIO magam gun ni hte salang ni kaw n nsin tinggyeng mayun tam ai lam hpe jep sagawn yu ra ai, bai nna dai zawn tawt lai ai ni hpe tara jeyang ra ai hte matsun shangun ai wa hpe lit-la shanagun ai lam galaw ra ai.

Lungseng htushaw ai hte hpaga ga ai company ni hpang de:

- EITI a jahkrat da ai matsun madun ai lam ni hte maren jahpan hkrang (data) hpe hpaw madun ra ai. Dai hta, lungseng lawk madu ni kaw n asuya hpe jaw ra ai ahkun hkanse hte kaga jaw ra ai lam ni (project hta hkan nna garan da na), kadai madu ai hte/shing-nrai kadai uphkanh ai hte seng nna langai hkrai a mying ni hte hkumngau masat shiga jahpan (mungchying masat nambat ni mung lawm let); hte lungseng myit-hkrum ga shaka (contract) hte licence hta lawm ai hkan sa ra na lam ni yawng lawm ra ai. Asuya madu ai enterprise ni, dai hta hpyendap company ni mung lawm let, shan hte a lungseng maw madu da ai lam ni hte hpaga yumga magam bungli hte asuya a kaga lakung rung de shalai ai gumhpraw jahpan ni hpe EITI a matsun hte hkrak madun da ra ai.
- Lungseng maw hta htushaw ai magam kri taw ai lam ni hte seng nna, ya jang bai nhtang yu let, mungdan kata na upadi (sh) mungkan upadi ni hte nhtan shai ai ni hpe kalang ta jahkring kau ra ai, bai nna makau grupyin shingra maka, shinggyim lailen, hte shinggyim ahkaw ahkang hte bungli galaw masha ni a ahkaw ahkang ni a kasi tsang ni (standards) ni hpe jahten tawt lai taw ai lungseng maw ni hpe kalang ta jahkring kau ra ai.
- Mungkan na hkan sa ra ai madang masat ni hta lawm ai: UN Human Rights Council a hpaga yumga magam hte shinggyim ahkaw hkanh hte seng nna lam madun da ai ningpawt ninghpang tara ni (principles); shimlam hte shinggyim ahkaw ahkang hte seng nna tinang myit-ra ai hta hkan nna hkan sa ra ai Principle ni; International Finance Corporation a nhten nza dinggrin nga lu na lam matsun madun ai hkrang; hte htushaw ai hte gyu lungja ni (Metals) nhten nrun ai sha bawngring na lam Principle ni hte seng nna galaw ai International Council on Mining and Metal's Sustainable Development a ningpawt ninghpang tara ni (principles) zawn re ai hkan sa ra ai principle ni hpe hkan sa let, lungseng maw kri ai a marang e sa ahtu hkra ai makau grupyin shingra maka, shinggyim lam(Social) hte shinggyim ahkaw ahkang tawt lai ai lam ni hpe hkyam sa hkra hte byin mai ai daraw yawm htum rai mat hkra policy ni hte galaw sa ra ai ladat (procedures) ni lawan gyin-shapraw nna hkan

shatup ra ai.

Myenmung hta ya-yang hpaga arang bang taw ai ni hte htawm-hpang e bang na mungkan mungdan shagu na arang madu ni hpang de

- Manu dan nlung magam daw (gem sector) hte matut mahkai nga ai Myenung kata na ya yang (sh) htawmhpang de na hpaga manang ni hte hpaga rau jawm ga na rai yang, due diligence hpe tup-hkrak hpringtsup hkra hkan sa ra na.
- Myenmung kata na magam pawng galaw ai ni hta hpaga gambung ni madu ai hte/sh up-hkang ai ni a mying ni hte mungchying masat nambat ni hpe seng ang ni hku shingdu labau shiga ni hpe ka shapraw ra ai.

[image]

*Hpakant, Seng Ja Bum kahtawng kaw nga ai jauman langai, Than Shwe dinghku company rai nga ai Kyaing International maw kata na mye-za htaw mawdaw ni hpe yu nga yang.
CREDIT: Minzayar*

